

REGERINGSKANSLIET

Tyrkiet (55)

(218)

9/6-04

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Turkiet 2003

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Turkiet är ett kandidatland till den Europeiska Unionen. I slutet av år 2004 kommer den Europeiska Unionen att ta ställning till om förhandlingar om medlemskap i Unionen kan inledas med Turkiet. En förutsättning för ett positivt beslut är att respekten för de mänskliga rättigheterna och demokratin i Turkiet motsvarar europeiska normer.

Den nya regeringen har sedan tillträdet för drygt ett drygt år sedan introducerat en rad s.k. reformpaket och anslutit sig till de mest centrala FN-konventionerna för mänskliga rättigheter. Reformerna fokuserar på bl.a. förstärkt yttrande- och mötesfrihet, bekämpande av tortyr, förbättrad ställning för andra språk som brukas i landet än turkiska, exempelvis kurdiska och en begränsning av militärens politiska roll. Reformerna har emellertid inte helt genomförts i praktiken. Situationen för de mänskliga rättigheterna i Turkiet är ännu inte tillfredsställande. Genom reformerna har dock landets regering demonstrerat en politisk vilja att snarast uppnå en nivå av respekt för de mänskliga rättigheterna som motsvarar europeiska normer.

2 Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna för mänskliga rättigheter

Konventioner som Turkiet anslutit sig till:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering
- Konventionen om avskaffande av diskriminering mot kvinnor samt det fakultativa protokollet om enskild klagorätt
- Konventionen mot tortyr
- Konventionen om barnets rättigheter

Flyktingkonventionen (tillämpningen begränsas dock till flyktingar från Europa)

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

3. Respekt för rätten till liv och kroppslig integritet, förbud mot tortyr

Regeringen har deklarerat nolltolerans mot tortyr och har genomfört en rad lagreformer för att uppnå detta mål. Bland reformerna märks snabbbehandling av åklagare och domstolar av mål som rör tortyr, förhindrande av att fällande domar i tortyrmål suspenderas eller omvandlas till böter samt att överordnades samtycke ej länge är erforderligt för att väcka åtal för tortyr. Ett annat sätt som använts för att bekämpa tortyr är utbildning i mänskliga rättigheter för poliser. Risker för tortyr är störst i polishäktet, varför anhållningstiden har begränsats till högst fyra dagar och fristen för den anhållne om tillgång till ett juridiskt biträde har nu upphört. Turkiet samarbetar med Europarådets antitortyrkommitté (CPT) och tillåter publicering av kommitténs rapporter. CPT har i hög grad fokuserat på förhållandena i säkerhetsfängelserna (F-type) och hungerstrejkerna i protest mot isoleringen i fängelserna. I syfte att tillmötesgå CPTs rekommendationer har möjlighet för dessa fångar till gemensamma aktiviteter och socialt umgänge under ett begränsat antal timmar per vecka införts.

4. Dödsstraff

I augusti 2002 avskaffades dödsstraffet för brott i fredstid. Dödsstraffet har inte verkställts sedan 1984. I juni 2003 ratificerades det sjätte tilläggsprotokollet (dödsstraff) till den Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter.

5. Rättssäkerhet

Mål med anknytning till mänskliga rättigheter faller ofta under statssäkerhetsdomstolar. Sedan 1999 av består dessa av endast civila domare.

Straffmyndighetsåldern för barn är tolv år med reducerad påföljd för gärningsmän under 18 år.

Regeringen har instiftat 'MR-nämnder' över hela landet med uppgift att ta emot klagomål om kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Ett problem i de turkiska rättsväsendet är den långsamma gången i rättsprocesserna. Ett annat problem är att vägledningen från högsta domstolen

är alltför vag, bl.a. på grund av att det saknas för få instanser i den turkiska rättsordningen.

6. Personlig frihet

Kortvariga frihetsberövanden är inte ovanliga, något som kan drabba demonstranter.

7. Strafffrihet

Parlamentariker åtnjuter immunitet och därmed strafffrihet. Immuniteten kan dock hävas, vilket skett i vissa fall. Myndigheterna har ej med tillräcklig kraft straffat utövare av tortyr.

8. Yttrande- och mediafrihet m. m.

Yttrandefrihet garanteras i Turkiets konstitution. Det råder ett stort utbud av tidningar samt radio- och TV-kanaler och bredden av åsikter inom media är stor. Likväl föreligger restriktioner i yttrandefriheten vilket visas av att många författare och journalister har dömts för yttrandefrihetsbrott eller är föremål för pågående process. Radio- och TV-kanaler drabbas av sändningsförbud och tidningar kan beslagtagas.

Som ett led i de reformerna har regleringen vad gäller yttrandefrihet reviderats. Nyligen avskaffades antiterroristlagens artikel 8 (uppmaning till separatism). Som exempel på andra förändringar i lagstiftningen kan nämnas att straffpåföljden i den nya presslagen inskränker sig nu till böter. Beloppen kan dock uppgå till ansevärda belopp. Den maximala påföljden strafflagens artikel 159 (förolämpning av staten eller dess institutioner) har sänkts från sex till tre år och ett krav på uppsåt har införts vid förolämpningar mot statsinstitutioner. Strafflagens artikel 312 (framkallande av hat på grund av skillnader i religion, region etc.) har tillförts ett skaderekvisit innebärande att gärningen skall kunna vara skadlig för allmän säkerhet.

Föreningsfrihet garanteras i konstitutionen. Genom de nya lagarna om mänskliga rättigheter är det lättare att grunda föreningar och kontrollen över deras verksamhet har reducerats. Rättsliga ingripanden mot organisationer som verkar för de mänskliga rättigheterna är dock inte ovanliga.

Genom förändringar i den författning som reglerar demonstrationer har församlingsfriheten stärkts och demonstrationer får nu endast förbjudas om det föreligger fara för brott. Fortfarande är det dock vanligt att förbud utfärdas mot att hålla demonstration.

Endast vissa religiösa minoriteter (judar, greker och armenier) erkänns i Turkiet i enligt med den turkiska tolkningen av Lausannetraktaten från 1923. Detta medför svårigheter för att andra icke-muslimska trossamfund att förvärva egendom och att verka i landet. Ett dekret som nyligen utfärdats möjliggör öppnandet av icke-muslimska gudstjänstlokaler. Det föreligger också svårigheter för utländska präster att få tillstånd att verka i landet. Assyriernas ställning har förbättrats under senare år.

Politiska partier, som anses verka för statsfientliga idéer, riskerar att förbjudas. Under årens lopp har många partier förbjudits och för närvarande pågår processer i detta syfte. Som ett alternativ till förbud av parti har möjlighet till ekonomiska sanktioner införts.

9. De politiska institutionerna

Politisk pluralism råder i Turkiet och partierna representerar ett brett spektrum av skilda uppfattningar och intressen. Tröskeln på tio procent för representation i parlamentet har medfört att folkets politiska vilja inte korrekt avspeglas i parlamentet. Endast 54 % av de röstande i valet i november 2002 valde något av de två partier som fick säte i parlamentet. Graden av valdeltagande vid de allmänna valen i november 2002 uppgick till 79 %, vilket skall ses mot bakgrund av att deltagande i val i princip är obligatoriskt (några kronors böter vid valskolk, vilket dock i praktiken knappast döms ut).

Presidenten innehar i hög grad en kontrollerande funktion gentemot parlamentet och den exekutiva makten har vid ett flertal tillfällen inlagt sitt veto mot lagförslag som ansetts strida mot författningen

Militären åtnjuter ett stort inflytande i Turkiet i frågor som anses vara av betydelse för säkerheten. Det rådgivande nationella säkerhetsrådet, med företrädare för såväl landets civila som militära ledning, har reformerats på så sätt att rådet numera har civil majoritet och i författningen har det betonats att rådet endast har en rådgivande funktion. Fortfarande har dock militären en alltför stark politisk roll i landet.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

I stort synes ingen diskriminering föreligga i Turkiet i arbetslivet på grund av etnisk bakgrund eller politisk tillhörighet. Tillhörighet till politisk islam utgör dock en grund för avskedande inom militären. Inom övre medelklassen i storstäderna förekommer arbetande kvinnor i samma utsträckning som i Västeuropa medan traditionen ger kvinnor och män skilda roller i arbetslivet på landsbygden och bland den fattigare stadsbefolkningen.

De fackliga rättigheterna är till viss del begränsade med bl.a. strejkförbud för statstjänstemän. För förhandlingar om kollektivavtal erfordras att fackföreningen representerar minst tio procent av de anställda på arbetsplatsen, ett förhållande som kritiserats av ILO.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälsovårdssektorn utgör endast omkring 2,4% (UNICEF) av landets BNP. Tillgång till sjukvård varierar mycket beroende på ekonomiska förhållanden samt bostadsort.

12. Rätten till utbildning

Utbildning svarar för drygt 2 procent av landet BNP. Skolplikt råder från sex års ålder till 14 års ålder. Utbildningslagen stadgar också om rätt för barn till vidareutbildning under förutsättning att de kan fullgöra utbildningen. Utbildningen är kostnadsfri. Lagen ger pojkar och flickor samma möjligheter men ju äldre flickorna blir desto vanligare är det, framförallt på landsbygden, att familjerna håller sina flickor hemma med analfabetism som följd.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Turkiets ekonomi utvecklas för närvarande väl med en tillväxt på 5% och den lägsta inflationen (knappt 20 %) på drygt tjugo år. Medelinkomsten i landet understiger 3000 USD per capita. Skillnaderna i levnadsstandard skiljer sig dock markant mellan olika befolkningsgrupper och regioner, där fattigdomen är störst i sydöstra Turkiet.

14 Kvinnans ställning

Övergrepp mot kvinnor i hemmet är straffbart. Men våld i hemmet betraktas ofta som men familjeangelägenhet och få fall anmäls till polis eller åklagare.

Det föreligger inga skillnader mellan kvinnor och män avseende rösträtt och valbarhet. 26 av parlamentets 550 ledamöter är kvinnor och en medlem av regeringen är kvinna.

Inom medelklassen innehar kvinnor ofta kvalificerade yrken. Generellt sett råder lika lön för lika arbete, men kvinnor återfinns ofta i låglöneyrken.

Läskunnigheten är högre för män, drygt 90 %, än för kvinnor, knappt 80%, framförallt en följd av att brister på detta område korrigeras i militärtjänsten. I sydöstra Turkiet är läskunnigheten bland kvinnor markant lägre.

På landsbygden förekommer s.k. hedersmord mot kvinnor. Förfaringssättet härvid är ofta att kvinnan tvingas begå självmord. Om "hedersmord" leder till åtal bedöms oftast omständigheterna i målet av domstolen som förmildrande. Det är ännu oklart om den kommande reviderade strafflagen kommer att grundas på ett europeiskt synsätt vad gäller kriminaliseringen av våld mot kvinnor.

Civilrätten reviderades år 2001 med utgångspunkt att jämställdhet råder mellan könen. Vid upplösning av äktenskap delas dock förmögenheten enligt äldre regler om äktenskapet ingicks innan de nya reglerna trädde i kraft.

Könsstympning förekommer ej i den turkiska kulturen.

Bigami inte är tillåtet även om detta i praktiken förekommer på landsbygden.

Turkiet är ett transit- och mottagarland för handel med kvinnor.

15 Barnets rättigheter

Turkiet har ratificerat barnkonventionen dock med reservation mot vissa artiklar som man inte anser vara förenliga med den turkiska synen på minoritetsrättigheter.

Den nya civillagen ger barnen stärkta rättigheter. Barnets bästa skall nu beaktas vid skilsmässa och utomäktenskapliga barn åtnjuter samma rättigheter som övriga barn.

Straffmyndighetsåldern inträder vid 12 års ålder om än med en reducerad straffskala för unga förbrytare.

Barnarbete är vanligt på landsbygden

Barnprostitution torde förekomma, dock ej av större omfattning.

16. Olika befolkningsgruppers situation.

Möjligheterna för minoriteterna att bruka sitt modersmål har stärkts genom att radio/TV sändningar på andra språk än turkiska, t.ex. kurdiska nu tillåts under begränsad tid per vecka. Ännu har dock inte denna reform genomförts i praktiken. Även privatundervisning i minoritetsspråk är nu tillåten och på två

ställen har nu sådan undervisning kommit igång. En större tolerans för bruket av kurdiska i offentliga sammanhang kan noteras. Kurdisk press finns sedan länge. Exempel på att minoritetsspråk inte helt fritt kan brukas är t.ex. att i valkampanj tillåts endast turkiska.

En svårighet som framförallt drabbar kurderna, men även assyrier, är att de hindras från att återvända till de gamla byarna i sydöstra Turkiet, som lämnades i samband med stridigheterna med PKK. Detta har sin grund i formaliteter, bristande infrastruktur, landminor och övergrepp från "byvakter".

17. Homosexuellas situation

Homosexuella förbindelser är tillåtna i Turkiet.

18. Flyktingars rättigheter

Turkiet har anslutit sig till 1951 års flyktingkonvention, men med begränsningen att endast flyktingar från europeiska länder kan beviljas flyktingstatus (dock med tidsbegränsade tillstånd). Flyktingar från icke-europeiska länder erhåller under vissa förhållanden temporära tillstånd.

Turkiet har traditionellt varit ett transitland för iranier och irakier som tänkt söka asyl i Europa. Idag finns det illegala invandrare från hela Asien och Afrika. Turkiet saknar lagstiftning på området. I praxis har dock en viss rättsordning utkristalliserats. En asylsökande som anmäler sig till polisen inom 10 dagar hänvisas av myndigheterna till UNHCR. Den asylsökande får då även ett tidsbegränsat och temporärt tillstånd under utredningstiden. De turkiska myndigheterna respekterar under utredningstiden principen om non-refoulement.

Tvångsdeporteringar begränsas till grannländerna. De illegala invandrare från icke-grannländer som inte fångas upp av UNHCR för en osäker tillvaro. När en sådan person påträffas riskerar han att bli tagen i förvar, men släpps i normalfallet efter ett par dagar.

Någon organiserad verksamhet från myndigheternas sida för att materiellt bistå asylsökande finns ej. Det förs emellertid diskussioner med olika länder i västra Europa om bistånd för mottagande av asylsökande.

19. Funktionshindrades situation

Enligt undervisningsministeriet finns det mer än en miljon handikappade barn i landet. De offentliga resurserna för att bistå funktionshindrade är knappa.

För större privata arbetsplatser gäller regeln att 2 procent av arbetsplatserna skall reserveras för funktionshindrade.

20. Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Det finns ett flertal oberoende organisationer för mänskliga rättigheter i landet och de mest kända är "Human Rights Foundation of Turkey" (HRFT) och "Human Rights Association (HRA). Andra organisationer är KADER och KA-MER som fokuserar på kvinnofrågor. För något år sedan tilläts Amnesty International verka i landet. Rättsprocesser mot företrädare för organisationer för mänskliga rättigheter är inte ovanliga, något som bl.a. drabbat HRFT och HRA. En dialog förekommer mellan företrädare för regeringen och organisationerna för mänskliga rättigheter.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på området mänskliga rättigheter

Turkiet samarbetar med internationella organisationer på området mänskliga rättigheter. Landet är också föremål för "monitoring" från Europarådets sida och utbildningsinsatser inriktat på rättsväsendet sker också med hjälp av Europarådet. Turkiet intar en restriktiv hållning vad gäller samarbete med OSSEs minoritetskommissarie. EU-kommissionen har ett nära samarbete med turkiska myndigheter om Turkiets EU-anpassning, bl.a. vad gäller mänskliga rättigheter, och kommissionens årliga s.k. framstegsrapporter torde ha stor inverkan på utvecklingen av mänskliga rättigheter i landet.

Svenska generalkonsulatet i Istanbul stöder mänskliga rättigheters- och demokratiprojekt genom biståndsmedel. Som exempel på svenska projekt inom området kan nämnas Raoul Wallenberginstitutets utbildning av 150 turkiska domare och åklagare i mänskliga rättigheter. Ambassaden gör fortlöpande resor i landet, bl.a. i sydöstra Turkiet, för att följa läget för de mänskliga rättigheterna.